

Островий В. М. Криза національної самоідентифікації у сучасному українському суспільстві як чинник політичної нестабільності / В. М. Островий // Громадянський дискурс: шлях до подолання конфлікту у сучасному українському суспільстві: матеріали міжвузівської інтернет-конференції (24-28 листопада 2014 р.) / Гамрецька Г. С., Коваль Л. М., Фінін Г. І., Яценко В. В. // Харківська гуманітарно-педагогічна академія, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. – Хмельницький – Харків : ХГПА, Центр мистецтва та дизайну, 2014. – С. 78-85.

В. М. Островий

Криза національної самоідентифікації в сучасному українському суспільстві як чинник політичної нестабільності.

Україна переживає черговий складний, водночас закономірний період своєї історії який характерний кожному народу, що прагне стати нацією. Ми вже переживали подібне під час боротьби за незалежність України в період національно-демократичної революції (1917-1921 рр.). Необхідно зазначити, що як тільки будь-яка частина колонії заявляє про свою незалежність від метрополії, вона відразу наражається як мінімум на збройне вторгнення окупаційної влади з метою придушення цих сподівань. Безперечним залишається і той факт, що Українські землі на протязі багатьох сторіч були колонією Росії, тобто повністю залежними як політично так і економічно. Вирішальну роль в трагічних сторінках минулого та поступу України визначило і буде визначати її антропогеографічне становище. Загальна політична та соціально-економічна криза ускладнилася вже неприхованим військовим протистоянням (міждержавним конфліктом України з Російською Федерацією у формі „гібридної війни”). Правлячі кола Російської Федерації розуміють, що самостійність України, вибір нею європейського напрямку розвитку призведе до остаточної втрати надії на реанімацію радянської імперії. Тому, головним завданням кремля є постійна підтримка і розпалювання воєнного конфлікту на сході України, з метою унеможливлення, а відтак і знищення української державності.

В силу свого геополітичного становища (*вигідного економіко-географічного положення, потенціалу природних і людських ресурсів*) українські етнічні землі завжди знаходилися в епіцентрі зовнішньої агресії, що

в свою чергу і заклало передумови нестабільності. Постійні війни знекровлювали національний організм і призводили не тільки до політичної, соціально-економічної, а й духовної руїни.

Під впливом ворожих культур спотворювалася (*деформувалася*) національна свідомість, ментальність (*склад розуму*), забувалася мова, саме те, що формується сторіччями і визначає характер етносу, народності, нації. Політика терору і асиміляції, що системно проводилася на етнічних українських землях різними загарбниками, особливо московщиною, а згодом її спадкоємницею Російською імперією призвели до втрати (*розмивання*) національної самоідентифікації (*національної ідентичності*).

Українській народ пережив найдраматичнішу історію порівняно з іншими націями і народами, яка деструктивно вплинула на кількісний і якісний склад населення, головне його свідомість. Демографічні диспропорції в Україні яскраво проявилися в ХХ ст., особливо спричинені війнами, індустріалізацією, колективізацією, масовими репресіями, голодомором 1921-1922, 1932-1933, 1947 рр. організованими більшовицьким режимом. Зокрема, якщо порівняти приріст населення в Україні відповідно до середнього приросту в СРСР (17 %), то кількість населення в Україні на 1937 р. мала би збільшитись порівняно з 1926 р., на 5,3 мільйона осіб і становила б 36,5 мільйона осіб. Таким чином, ґрунтуючись на відсотку приросту, Україна втратила 10,1 мільйона осіб. Якщо прийняти приріст населення України відповідно до такого ж у РСФСР (21 %), то кількість населення України на 1937 р. мала б становити 37,8 мільйона осіб, а насправді чисельність населення в 1937 р. була 26,4 мільйона осіб [4, С. 40]. Як наслідок, особливо постраждали центральна і східна частина України, особливо Київщина, Харківщина, Дніпропетровщина, Запоріжжя, сучасна Донеччина і Луганщина. Для заселення вимерлих українських сіл радянська влада організувала переселення сімей із Росії та Білорусії. На 28 грудня 1933 р. план переселень в Україну виконано на 104,8 %. Всього в Україну переселяють 21856 господарств колгоспників, 117149 осіб. На грудень 1933 р. в Дніпропетровську, Одеську і Харківську області відправлено 329 ешелонів переселенців з Росії (Горківська, Івановська, Центрально-чорноземна, Західна

області) та Білорусії. За 1933-1937 рр. у ті ж області України переселяють 221,5 тис. осіб, переважно з Центральної Росії і Верхнього Поволжя. Ще 31,5 тис. осіб заселяють у вимерлі станиці Кубані. Як казав цинічно начальник ДПУ Харківщини „етнографічний матеріал” слід змінити [4, С. 42]. І це тільки невелика частина конкретизації фактів з минулого нашої новітньої історії. Відразу висновок: Україна втратила національну еліту, позбулася родинних цінностей, на десятиліття позбавлена національного, політичного та громадського життя. Що вже говорити про подальшу політику винищення.

Зменшення кількості українців за радянські часи обумовлено не лише демографічними втратами, а й не меншою мірою русифікацією українського етносу. Держава, партія і військо колишнього СРСР становили основу, навколо якої інтегрувалося „радянське” суспільство. Внаслідок цього офіційні кола послідовно сприяли зростанню питомої ваги російського і російськомовного населення.

Внаслідок Чорнобильської трагедії, за офіційними даними Міністерства охорони здоров'я України, до 1995 р. померло 125 тис. осіб.

Для того, щоби зрозуміти логіку теперішнього і завтрашньої перспективи, необхідно ґрунтовно і системно дослідити минуле. Саме у площині минулого лежать усі відповіді щодо майбутнього нашої цивілізації.

Падіння природного приросту сільського населення негативно вплинуло не лише на стан економічного і соціально-політичного розвитку України, але й на генофонд її народу, оскільки село було і залишається основним джерелом збереження і відтворення українського етносу [1, С. 13].

Співвідношення мови і національної приналежності є визначальним показником характеру розвитку етномовних процесів і запорука стабільності суспільства. Серед всього населення України 87,7 % українців (перепис 1989 р.) назвали рідною мову своєї національності, з них у містах лише 81 %, у селах – 98 %. Аналізуючи поширення мов серед найчисельніших національностей України, необхідно відмітити, що ситуація свідчить про значні регіональні відмінності у поширенні мов серед етнічних спільностей України. Вони показують, що найбільш зрусифікованими є південні і східні промислові

регіони України. В етнічно змішаних регіонах спостерігаються явища двомовності і багатомовності, нерідко вимушені. Ці процеси віддзеркалюють складні етномовні процеси і багатомовну боротьбу в Україні за мову – невід’ємну ознаку не тільки етносу, але й нації.

У прямій залежності від етнічної і мовної структури знаходяться і національна самосвідомість, а отже, і певні риси ментальності. За даними соціологічного дослідження, проведеного наприкінці 1992 р. політологами Стенфордського університету США, у Львові за вихід України із СНД висловилося 51 % українців і 13 % росіян, у Києві відповідно – 35 % і 19 %, у Сімферополі – тільки 18 % і 7 %. Показово, що наведені цифри значною мірою відповідають і етномовній ситуації, яка складалася в окремих регіонах України. Такі дані є наочною ілюстрацією того, що втрата мови веде до втрати самосвідомості і, подекуди, зникнення етносу в цілому. З другого боку, вільне функціонування мови сприяє консолідації народу, його всебічному розвитку [1, С. 64].

Українські соціологи приділяють належну увагу впливу історичних особливостей суспільного розвитку територіальних спільнот на ставлення їх до подій історичного минулого нашої країни, атрибутів її державності, виборів векторів зовнішньої політики та стратегічних партнерів. В цьому контексті необхідно виділити і політичну географію України, це визначають вибори президента і народних депутатів. Політологи також відзначають існування регіональних відмінностей політичної культури, зокрема три вектори: південно-західний – вектор впливу на культурні та релігійні процеси; південно-східний – вектор впливу на економічні рішення; південний – (включно з АР Крим) – вектор впливу на сепаратистські та автономістські тенденції в українській політиці. Поряд із цим у сучасному українському суспільстві виокремлюються три політичні субкультури – російська, українська та західна, відмінності між якими пояснюються насамперед різним рівнем соціально-економічної активності та ставленням до національних інтересів. Тому, йдеться про сегментації політико-культурного простору України. Регіональні спільноти вирізняються особливою регіональною свідомістю, ґрунтованою на

регіональній ідентифікації, регіональних інтересах і цінностях, спільному історичному та політичному досвіді, етноконфесійних особливостях, наявності регіональних „агентів” формування політичної культури. Отже, правомірно говорити про відсутність у сучасному українському суспільстві *консенсусної політичної культури* з узгодженим ставленням громадян у цілому всієї країни до певних політичних сил, які відстоюють відповідні ідеологічні цінності та політичний вектор розвитку щодо зовнішньополітичного курсу. Натомість є підстави говорити про існування в нашій країні *конфліктних політичних культур* у регіональному вимірі.

Також необхідно виділити складові політичної культури, від яких функціонально залежить конфліктність у суспільстві: *історична ідентичність, просторово-територіальна ідентичність, „нова історична спільність людей” („радянський народ” чи „homo sovieticus”), політична ідентичність* [2, С. 96-108].

Для подолання конфліктності у суспільстві необхідно формувати українську націю, яка на жаль і досі не сформована. Значна частина пересічних громадян і досі недостатньо точно розуміє значення цього поняття. Що таке нація? Нація – це історично утворена стійка спільність людей, що виникла на основі спільної мови, території, економічного життя, а також на основі специфічної тільки для даного етносу національною культурою, що природньо сприймається усіма його членами та формуванням на її основі національного інтересу [5]. Можна відмітити, що в українській державній присязі президента, військових завжди наголошується на служінні народу, а не нації. Вдалим прикладом існування нації можуть бути Сполучені Штати Америки, надзвичайно полікультурна держава в якій уживаються представники не тільки різних народів, але й рас. Унікальний приклад. Що ж їх об’єднує в націю? Звичайно не етнічна приналежність, а в першу чергу мова; спільна територія; спільна культура (наявність спільної самосвідомості, повага до спільної історії (прапора), однаково високе ставлення до визначних подій в історії держави). Що ж ми маємо в Україні? Що не питання, то суперечність. Це мова, церква, територія, прапор тощо. Питання надзвичайно складне. Неузгодженість в цих

питаннях (*символів, святинь*) розколює суспільство і є дуже небезпечним в умовах зовнішньої загрози. Чому АР Крим без жодного пострілу відійшла до РФ? Тому, що з точки зору символів і віри не являється у масовій свідомості невід'ємною складовою України. Так само як значна частина Донеччини і Луганщини. Витоки цієї проблеми нами розглянуті вище.

Значиму роль у подоланні кризових явищ в суспільстві відіграє ідеологія. Без ідеології не може бути системності в державному управлінні, а без системності не може бути ефективного управління. Нажаль такого розуміння у пересічного обивателя досі немає. Проголошення найвищих національних цінностей має особливе значення в умовах кризи, оскільки стають найдієвішим механізмом її подолання. Світовий історичний досвід виходу із кризових ситуацій свідчить, що успішним він був саме в тих випадках, коли держава пропонувала народу мобілізуючі та консолідуючі ідеологічні імперативи (загальні моральні настанови). Необхідно зазначити, що нажалі для виходу з кризової ситуації одних лише економічних заходів ніколи не буває і не буде достатньо. Необхідно все ж таки прийти до розуміння комплексної природи антикризових програм, де визначальна роль належить саме ідеології. Між іншим нажалі (в Україні, як і в деяких країнах пострадянського простору – В. О.), в тій самій Росії, економіку намагаються лікувати економічною сферою, яка в свою чергу сама вражена хворобами олігархічного капіталізму [3, С. 64].

Давайте подивимося на українську партійну систему, вона відверто „вождистського” типу. Після зникнення лідера з політичного олімпу партія просто розвалюється, тому, що побудована не на ідеї. Політичний режим в Україні донедавна можна було класифікувати як тоталітарний капіталізм латиноамериканського типу. А хто впевнений, що він не повернеться. За революцією як правило йде контрреволюція. Тільки обмежена людина може думати, що історія розвивається по висхідній прямій лінії. Нажаль їй характерна циклічність. Сьогодні підйом, а завтра спад. Все залежить від громадської активності, від кожного індивідуально, від спроможності громадян організувати простір навколо себе, коли нарешті особистість свідомо перетвориться на суб'єкт діяльності і буде надалі дотримуватися цього.

Для єдності суспільства, на думку Пінхаса Полонського (єврейського релігійного філософа), досить, щоб добре функціонували закони, існувала довіра до державних інституцій. Але щоб суспільство розвивалося, потрібна додаткова енергія. Закон тільки перетворює енергію. Додаткова енергія твориться з людей, які постійно щось вкладають у систему. Найчастіше це заможні люди, які задовольнили свої матеріальні потреби і шукають чогось більшого. Згодом за ними підтягуються й інші, утворюючи таким чином органічну єдність, яка тримається не на репресивній силі закону, а на спільній меті. Яка для них чогось варта і задля якої вони готові працювати.

Національна ідея „продає” громадянам співучасть у своєму майбутньому. Змушує їх вкладати власні ресурси: фінансові, розумові, щоденну працю, – аби тільки бути причетним до візії майбутнього, яку формує національна ідея [6].

Події в Україні стали проявом кризи світоглядів сучасної людської цивілізації, причому не тільки східного, але й і західного. Світ стоїть на порозі глобальних катаклізмів, в першу чергу соціального характеру. Криза цивілізації очевидна, вона носить системний характер. Виникнення збройного протистояння на сході України і подальше розгортання конфлікту вимагає від всього суспільства негайного залучення до процесу творення основних положень національної ідеї та формування на політичній основі української нації. Лише при умові загальнонаціональної консолідації українського суспільства Україна зможе протистояти загрозам і викликам сучасності. Необхідно зрозуміти, що поки ми не усвідомимо хто ми, звідки і чого прагнемо, не самоідентифікуємося в системі загально-цивілізаційних координат, сподіватися на політичну, або ж на соціально-економічну стабільність не приходиться. До того ж, від нашого вибору залежить і перспектива існування на власній землі.

Список використаних джерел та літератури

1. Наулко В. Хто і відколи живе в Україні [Текст] / В. Наулко // – К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с.

2. Стегній О. Регіональний чинник розвитку політичної культури населення України [Текст] / О. Стегній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – К. – 2005. – № 3. – С. 94-122.
3. Багдасарян В., Сулакшин С. Высшие ценности Российского государства [Текст] / В. Багдасарян, С. Сулакшин // Серия „Политическая аксиология”. Научная монография. – М. : Научный эксперт, 2012. – 624 с.
4. Гетьман Д., Юхновський І. Голодомор 1932-1933 років – геноцид українського народу [Текст] / Д. Гетьман, І. Юхновський // Український інститут національної пам'яті. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2008. – 48 с.
5. Крондор Д. Детоксикация сознания. Что такое нация? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=xXfD0A3CuN0>.
6. Полонський Пінхас. „Національна ідея – це звершення” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zbruc.eu/node/7181>.